

**ТВОРЧИСТЬ П.КУЛІША В КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНОГО
НАРОДНОГО СВІТОГЛЯДУ**

1. «Записки про Південну Русь» як основа народного світогляду митця.
2. Концепція національного буття в художній інтерпретації П.Куліша.
3. Проблема українського характеру у творчості письменника.

Література

1. Вертій О. Народні джерела концепції національного характеру в творчості П.Куліша // Дивослово. - 1995. - №2. - С. 42-45.
2. Гнатюк В. Вибрані статті про народну творчість. - К.: Наукова думка, 1966.-246 с.
3. Грінберг Л. П.О.Куліш як фольклорист і етнограф //Матеріали ІІ Миколаївської обласної краєзнавчої конференції «Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження»: У 2-х т.- Миколаїв, 1997.- Т.І: Археологія і етнографія. - С.60-61.
4. Івашків В. Творча діяльність Пантелеймона Куліша 1840-х років і фольклор // Українська філологія: школи, постаті, проблеми: зб. наук, праць Міжнародної конференції, присвяченої 150-річчю від дня заснування кафедри української словесності у Львівському університеті, (Львів, 23-25 жовтня 1998 р.). - Львів, 1999. - Ч. 2. - С. 517-526.
5. Івашків В. Художня, літературознавча і фольклористична парадигма ранньої творчості Пантелеймона Куліша: монографія. - Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. - 448 с.
6. Ковпик С. Духовність драматургії Пантелеймона Куліша: Монографія. - К.: Акцент, 2004. - 188 с.
7. Куліш П. Твори в двох томах. Т.1: Поезія. - К.: Дніпро, 1989.-654 с.
8. Куліш П. Твори в двох томах. Т.2: Чорна Рада, Хроніка 1663 року, оповідання, драматичні твори статті та рецензії. - К.: Дніпро, 1989. - 586 с.
9. Нахлік Є. Пантелеймон Куліш: особистість, письменник, мислитель. - К.: Український письменник, 2007. - 390 с.
- 10.Нахлік Є. Християнський субстрат історіософії Пантелеймона Куліша:

(Соціальна філософія і філософія історії). // Філософська думка. - 1999. - №5. - С.102-117.

- 11 .Пуліна В. Становлення естетичного світогляду Пантелеймона Куліша // Сіверянський літопис. - 2006. - № 4. - С. 157-162.
- 12.Федченко П. Куліш Пантелеймон // Українська література у портретах і довідках. Давня література - література ХІХ ст. - К.: Либідь, 2000. - 267 с.
- 13.Щурат В. Фільософічна основа творчості Куліша. - Львів: Накл. авт., 1962. - 130 с.

1. Пантелеймон Куліш - письменник, історик, етнограф, журналіст, перекладач, літературознавець, видавець, який був найвизначнішим представником «нової української інтелігенції», яка стояла у витоків культурного відродження. Навіть в умовах реального обмеження інтелектуальної свободи Пантелеймон Куліш - письменник, історик, етнограф, журналіст, перекладач, літературознавець, видавець, який був найвизначнішим представником «нової української інтелігенції», яка стояла у витоків культурного відродження. Навіть в умовах реального обмеження інтелектуальної свободи російською імперією він доклав чимало особистих зусиль для вивчення й популяризації української історії, мови, культури, форми світобачення і світорозуміння. Творчість П.Куліша багатогранна і різноманітна. Чільне місце у ній посідає його праця «Записки про Південну Русь», що побачила світ у середині XIX століття. Зібрані та опубліковані П.Кулішем матеріали дають чіткі уявлення про народну філософію, мораль, етику, психологію тощо як форми світобачення і світорозуміння. Найдавніші шари народного світогляду в «Записках про Південну Русь» представлені дохристиянськими віруваннями. Первісні уявлення про душу та інші духи, про існування душі після смерті, її блукання у потойбічному світі відображенні у «Міфі про перший вік творення», казках про вужа і царевича, про убиту сестру та калинову сопілку, розповідях про близнят, які перетворюються у солов'я і зозулю, та перетворення в сирен, людську мову у птахів, відьом, мерців чітко окреслюються основні особливості анімізму та фетишизму. Інші ж матеріали відображають пізніші анімістичні уявлення і пов'язані з впливом духів на долю людини, її дії і вчинки та їх трансформацію у значно пізніші шари народного світогляду. Міфу про участь миші і Особливу увагу в «Записках про Південну Русь» привертають «Міф про перший вік творення» і легенда «Сокіл і бджола». У них відображаються мотиви давньоукраїнських міфів та легенд про світобудову, про перші віки по створенню Богом світу. У першому із записів маємо неясний відгомін міфу про участь миші і горобця у створенні світу. Правда, тут ідеться не про початок творення світу, а про життя у першому його віці, а в кінці розповіді наголошуються на божественній силі як першопричині цього процесу і першооснові усього живого і сушого. Или у людській Легенда ж «Сокіл і бджола», на думку самого П.Куліша, є не чим іншим, як елементом якоїсь легенди, яка становить своєрідну природну історію тварин.

25. Фактологічна основа «Міфу про перший вік творення» та легенди «Сокіл та бджола» вказує на те, що первісні уявлення про створення світу дуже довго жили у людській свідомості і служили відправним пунктом у пізнанні цього світу. Адже, у зазначених творах уже є села, поля, шляхи, діють люди, які знають спосіб випікати хліб і т. д. Однак не вони відіграють першочергову роль у житті. Людина тут ще залежна від птахів, звірів, незрозумілих і невідомих їй сил, виявляє пасивність по відношенню до них. Саме це і вказує на досить сильні імпульси стародавніх космогонічних міфів. До того ж і простір у них зовсім не окреслений. Сокіл і бджола піднімаються у глибоку небесну височінь, якій не видно кінця-краю. Над усім цим панує Божа воля. У всій своїй сукупності ці аспекти народного світогляду виявляють

30. Пантелеймон Куліш - письменник, історик, етнограф, журналіст, перекладач, літературознавець, видавець, який був найвизначнішим

31. представником «нової української інтелігенції», яка стояла у витоків культурного відродження. Навіть в умовах реального обмеження інтелектуальної свободи російською імперією він доклав чимало особистих зусиль для вивчення й популяризації української історії, мови, культури.

32. Творчість П.Куліша багатогранна і різноманітна. Чільне місце у ній посідає його праця «Записки про Південну Русь», що побачила світ у середині XIX століття. Зібрані та опубліковані П.Кулішем матеріали дають чіткі уявлення про народну філософію, мораль, етику, психологію тощо як форми світобачення і світорозуміння. Найдавніші шари народного світогляду в «Записках про Південну Русь» представлені дохристиянськими віруваннями. Первісні уявлення про душу та інші духи, про існування душі після смерті, її блукання у потойбічному світі відображенні у «Міфі про перший вік творення», казках про вужа і царевича, про убиту сестру та калинову сопілку, розповідях про близнят, які перетворюються у солов'я і зозулю, та перетворення в сирен, людську мову у птахів, відьом, мерців чітко окреслюються основні особливості анімізму та фетишизму. Інші ж матеріали відображають пізніші анімістичні уявлення і пов'язані з впливом духів на долю людини, її дії і вчинки та їх трансформацію у значно пізніші шари народного світогляду.

33. Особливу увагу в «Записках про Південну Русь» привертають «Міф про перший вік творення» і легенда «Сокіл і бджола». У них відображаються мотиви давньоукраїнських міфів та легенд про світобудову, про перші віки по створенню Богом світу. У першому із записів маємо неясний відгомін міфу про участь миші і горобця у створенні світу. Правда, тут ідеться не про початок творення світу, а про життя у першому його віці, а в кінці розповіді наголошуються на божественній силі як першопричині цього процесу і першооснові усього живого і суцього.

34. Легенда ж «Сокіл і бджола», на думку самого П.Куліша, є не чим іншим, як елементом якоїсь легенди, яка становить своєрідну природну історію тварин.

35. Фактологічна основа «Міфу про перший вік творення» та легенди «Сокіл та бджола» вказує на те, що первісні уявлення про створення світу дуже довго жили у людській свідомості і служили відправним пунктом у пізнанні цього світу. Адже, у зазначених творах уже є села, поля, шляхи, діють етичними мотивами. Уже в повір'ї про людську мову у птахів маємо мотиви покарання ворони Богом, який відібрав у неї ключі від вирію і передав сої. Однак у розповіді він не розгортається в окрему сюжетну лінію, а лиш подається оповідачем як окремий факт. Морально-етична свідомість тут заявлена принагідно і не відображає певної системи морально-етичних

цінностей, певних причинно-наслідкових взаємозв'язків.

36. Трансформація анімістичних уявлень про людину і світ через такі цінності визначає характер розгортання сюжету поетичної розповіді про близнят, які перетворюються у солов'я та зозулю. Синтез найдавніших, а саме анімістичних, і значно пізніших шарів народного світогляду зумовлює в ній динаміку самої розповіді, яка ґрунтується на поступовому переході анімістичних вірувань у морально-етичні мотиви, чергуванні неймовірного та ймовірного. Спочатку на перший план у повір'ї виходять суто анімістичні вірування: дівчина полюбилася вужеві і сама полюбила його, а відтак стала його дружиною. Від вужа вона народила двох близнят хлопчика і дівчинку. Це вияви суто анімістичні. Та з появою морально-етичного елемента, пов'язаного з мотивом хрещення дітей, і образу матері, вони трансформуються у дидактичні настанови. Перетворення сина у соловейка, а доньки у зозулю, загадкове зникнення карети, коней і пані та глухої кропиви, що виросла над шляхом, символізують силу дії материнського прокляття, за свого роду зраду її Дочкою усталених традицій, вихід за межі ймовірного, яким стало видання за вужа і народження від нього дітей.

Несумісність двох світоглядів характеризує у такому разі діалектику переходу від анімізму до морально-етичної свідомості, позначену як синтезом, так і гостротою взаємодії світоглядних протилежностей. Неймовірне починає втрачати ознаки ймовірного, воно залишається лише поетичною реальністю. Натомість джерелом художніх образів та мотивів виступають події, явища і факти повсякденного буття людини, а не віра в їх якісь особливі надприродні сили і якості. Розгортання сюжету оповідання «Близнята перетворюються в солов'я і зозулю» та його розв'язка - переконливий приклад тому.

Разом з тим цілий ряд матеріалів «Записок про Південну Русь» допомагає реконструювати і таке явище анімістичного світогляду, як метампсихоз (переселення душ після смерті). В.Гнатюк, наприклад, пов'язував з ним можливість посмертного переходу людської душі у звіра або рослину. Останки віри в метампсихозу, на його думку, залишилися у численних оповіданнях про мерців, з яких ми довідуємося, «що мерці безнастанно одержують зносини із живими людьми та що являються на цей світ або у своїй або у чужій постаті» [2, с. 184]. Подібних вірувань у зібраних П.Кулішем народних оповіданнях, повір'ях та казках маємо значне число. Провідними у них є мотиви смерті як переселення душі та загробного життя.

Окремий пласт народних вірувань у «Записках про Південну Русь» розкривається у розповідях про знахарів, відьом та чортів. Кількісно вони становлять не значне число, проте з достатньою повнотою характеризують цю категорію героїв українських народних міфологічних легенд. Відтак, знахар тут керує бурею, а відьма бджолами. До того ж, останню не так легко побачити чи розпізнати. У поданих П.Кулішем матеріалах знаходимо таку досить прикметну

деталь: відьми варять купальський попіл у воді й бризкають себе тим наваром і тоді летять у комин. За іншим повір'ям, природжені відьми не такі злі, як учені. Вони тільки обороняються від нечистої сили, а зла не роблять нікому. Та все-таки у більшості своїй тип відьми у поданих П.Кулішем матеріалах цілком відповідає народнопоетичним уявленням про неї в українському фольклорі. Це не лише чаклунка, а переважно «напівмістична істота», наділена багатьма фантастичними якостями». Істинною особливістю відьом є й те, що вони, на відміну від чаклунів і особливо знахарів, ніколи не бувають ні добрими, ні «своїми», вони завжди чужі і цілком ґрунтуються на злих началах. Оця функція псування, зловмисного втручання в життя людини властива й чортам. Легенда «Про те, як чорти викрали у одного чоловіка сало» засвідчує типологічну спорідненість на цій основі образів чорта і відьми. Чорти тут також чинять зло. Обдурюючи чоловіка, вони викрадають у нього сало.

У наведених розповідях про знахарів, відьом та чортів неважко зауважити новий ступінь народнопоетичного освоєння дійсності. Тут ще маємо сильні імпульси анімістичних уявлень про людину і світ. Вони виявляються насамперед у вірі в магічну силу слова, у різного роду перетвореннях, фантастичних впливах на явища дійсності - усе то і є відгомонам стародавнього анімістичного світогляду. Проте елементи анімізму тут зустрічаються уже не в своїй первозданній чистоті, а в новій якості. Їх сутність істотно змінюється і підпорядковується чітко визначеному завданню, а саме - завдати людині шкоди, змінити світ згідно з заданою метою. Разом із тим не раз заявляє про себе і мотив боротьби, до того ж не на чуттєвій, психологічній основі, як то буває у стародавньому світогляді, а на основі дії. мислених операцій з яскраво вираженим морально-етичним змістом: відьма принадує до себе чоловіка, керує бджолами і т. д.

«Записки про Південну Русь» містять достатньо матеріалу для дослідження ролі тенденції розвитку чуттєво-емоційного елемента у формуванні народної світоглядної системи. Насамперед це простежується у повір'ях, легендах, родинно-побутових та історичних піснях, думках, спогадах та розповідях селян про ті чи інші події, явища тощо. Почуття, емоції, переживання у них поступово виражають свою первісну, тобто анімістичну та міфологічну основи. Своїм джерелом вони все більше і більше уже мають конкретні соціальні та історичні умови життя народу.

Особливий інтерес до вивчення народного світогляду і національного характеру становлять спостереження П.Куліша над взаєминами різних верств населення, уважне вивчення їх психологічних та морально-етичних засад.

Особливе місце у «Записках про Південну Русь» займає зміст поняття «Батьківщина». П.Куліш наводить цілий ряд переконливих свідчень того, що у народній свідомості батьківщина найтісніше пов'язується з історією України, її видатними діячами природою та культурою. До того ж, спогади про них викликають

емоційне піднесення, хвилю найрізноматніших почуттів та переживань, а нерідко - сльози, бажання воєдино злитися зі степом, козацькими могилами, минувиною в цілому, розчинитися в них, як у чомусь рідному, близькому, безкінечно дорогому. Саме такими постають перед реципієнтом з народних переказів та пісень полковник Семен Палій, гетьман Богдан Хмельницький, козацькі ватажки Швачка і Залізник, Гонга, прості козаки-запорожці. Саме їх образи заповнюють уяву не одного покоління українців, спогади передаються з вуст в уста. Так складається своєрідна традиція, яка й визначає відповідний зміст поняття «Батьківщина».

Морально-етичний аспект поняття «Україна» в народній свідомості пов'язаний із поняттям рідного краю, батьківської землі, традицій та звичаїв українського народу. З цього погляду особливий інтерес викликає пісня про Палія. П.Куліш наголошує, що зображення в ній народного героя з бандурою в руках після повернення з молитви цілком природне для української народнопоетичної свідомості, адже таке становище козака закріпилося в народних звичаях того часу і цілком узгоджується з народними уявленнями про те, як повинен проводити свій час в Сибіру такий лицар, як Палій. Свій сум і тугу за Україною Палій виливає у два способи - релігійний і поетичний. Молитва і кобза - це два символи України, два джерела самоусвідомлення у засланні незнищенності національної ідеї та України в цілому.

Художній світ думи «Маруся Богуславка» також виражає глибинний народний зміст національної ідеї. До України звернені усі помисли козаків-невільників. Тридцять літ мученицького перебування в турецькій неволі, в «темниці кам'яній» не вбили в їх свідомості жагучої любові до рідного краю. Тому згадка Марусі Богуславки про святий день Великдень викликає в них бурю болючих почуттів, готовність до рішучих дій задля здобуття свободи.

Україна в думі - не просто Батьківщина як географічне поняття. Вона стає для героїв твору джерелом сили волі, незламності духа, глибокого почуття патріотизму. Тому антитеза тут має світоглядну основу, виражає глибокі патріотичні почуття, усвідомлення героями самих себе як часточки українського народу навіть по довгих роках турецької неволі. Темниця кам'яная виступає різким контрастом спогадові про радісне піднесення в дні Великодніх свят в Україні, літа тяжкої неволі - ясним зорям і тихим водам, прокляття - молитовному благанню свободи, утвердженню всесильного пориву до неї. що й об'єднує Марусю, козаків та Україну в єдиний, живий та активно діючий організм. Чужина та кайдани лише загострюють відчуття рідного, близького і дорогого, а відтак викликають необхідність відкривати його в інших, у теперішньому і минулому, творячи на тій основі свій світ - світ сильний, пройнятий національною ідеєю, отже, незламний і всеперемагаючий, світ, навколо якого гуртувалися українці.

На перший погляд зібрані та опубліковані в «Записках про Південну Русь»

матеріали не виявляють якоїсь системи. Власне у П.Куліша і не було якогось академічного принципу упорядкування збірника. Його цікавили насамперед фольклорно-етнографічні факти як такі. Коли це, на його думку, було потрібним, він подавав до них відповідні коментарі, що нерідко з достатньою повнотою відображало те чи інше явище у природній формі його побутування, у взаємозв'язку з іншими явищами, становлячи тим самим своєрідні фольклорно-етнографічні замальовки, так би мовити, «з натури». Завдяки цьому неважко реконструювати ті чи інші грані народного світогляду і національного характеру, простежити у найбільш характерних виявах загальну тенденцію та основні етапи їх еволюції. Стає цілком очевидним, що дохристиянському періоду властива повна залежність людини від природи. Виняткова роль фантазії, пантеїзм, повна відсутність будь-яких рис індивідуальності, влада надприродних сил такі особливості народного світогляду на цьому періоді його становлення засвідчують матеріали «Записок про Південну Русь». Вони у повній мірі відповідають даним сучасної народознавчої науки, і цим також визначається непересічна цінність праці П.Куліша. Перехідний період до нового мислення за матеріалами збірника не можна відтворити так точно і яскраво, як попередній. Але можна сказати, що це був період своєрідної світоглядної дифузії, де вже заявляло про себе, нехай і в примітивних формах, критичне ставлення до навколишнього світу. Людина почала виходити з-під повної залежності від природи, виділяти себе з її лона, оцінювати його. Національну своєрідність українського народного світогляду тут насамперед засвідчує наявність морально-етичного елемента, дидактична спрямованість фольклору, що виявляє себе нерідко у первісних поетичних формах. Прикметною ж особливістю пізніших етапів становлення народного світогляду і національного характеру є трансформація морально-етичного начала у сферу соціальних відносин та історичної дійсності. На цьому ґрунті формується національна ідея, позначена глибоким та щирим демократизмом, філософічністю та історизмом, що й визначило саму сутність українського національного характеру.

2. Розуміння буття у П.Куліша багатогранне. Воно має політичні, соціальні, філософські, морально-етичні, психологічні, естетичні, побутові та інші аспекти і ґрунтується, як правило, на засадах народного світогляду, на основі аналізу тих чи інших явищ народного життя, на сприйнятті світу більше серцем, ніж розумом, що спричиняє в такому разі природність самого буття. Природність же письменник розумів як органічний зв'язок душі і серця з навколишнім світом, внутрішню потребу в цьому зв'язку, зумовлену побутом, розвитком освіти, виховання та інших сфер повсякденного життя на національній основі, тобто на основі традицій народної моралі, етики, психології, звичаїв та обрядів тощо. У них П.Куліш вбачав джерела духовного світу українця, високість і виняткову благородність його життєвих принципів та ідеалів, отже, й гуманістичних засад українського

суспільства [1, с. 43].

Аналізуючи соціально-історичні та побутові явища, народну психологію, етику, мораль, світогляд в цілому, письменник доходить висновку, що наріжним каменем філософії українського національного буття є виняткова увага і повага до людської особистості. У статті «Простонародність в українській словесності» автор переконливо доводить, що українських письменників рятувала повага «до людської особистості, хоч як би низько була вона поставлена в громадському суспільстві», що ця повага є характерною особливістю українського національного буття і з давніх-давен знаходила і знаходить свій вияв «у всій усній словесності нашого народу, в його піснях, легендах, притчах, прислів'ях, віруваннях і поняттях про людину взагалі» (II, 532). Такі міркування склали своєрідну систему морально-етичних, філософських та суспільно-політичних поглядів П.Куліша, винятково гуманістичну у своїй суті.

Для П.Куліша найважливішою формою українського національного буття була не боротьба, а злагода і гармонія, що активно пропаговані й народною філософією.

Митець, шукаючи шляхів до правди та істини, внутрішньої гармонії навколишнього світу, не раз вдавався до поетичної ідеї як форми вияву правди, істини, гармонії. Тому Кантемір і Осман («Маруся Богуславка»), Петро I і Катерина II («Чорна рада») у творчості П.Куліша постають не як історичні фігури, а як символи ідеї, в його історичних поемах кожна історична фігура, зберігаючи лиш ім'я, втрачає свої історичні риси, знану історичну індивідуальність, стає зовсім новим єством, більше символічним, ніж реальним, скристалізованим догматом, візією і мрією поета [10, с. 106].

Постає питання що ж тоді живило реалістичну сутність концепції національного буття? З-поміж різних джерел досить вигідно виділяються народні ідеали та інші народні джерела. Вони несуть у собі глибину народної мудрості, традиції духовного, соціального і політичного життя у всій різноманітності та багатогранності їх вияву.

Одним з таких виявів є побут. Але житло, речі домашнього вжитку, зброя, одяг, їжа, сімейні традиції, звичаї, обряди і т. д. у творчості П.Куліша виступають не простими етнографічними замальовками, не копіями оригіналів, а художнім узагальненням, яскравим свідченням відповідного укладу і способу життя, вираженням естетичних, морально-етичних ідеалів та психології зокрема. Естетизація явищ побуту, скажімо, в ранніх оповіданнях і повістях виконує подвійну функцію. У такий спосіб письменник:

- 1) подає певну достовірну інформацію про саме явище як факт повсякденного буття героя;

- 2) передає гармонію або дисгармонію його внутрішнього світу зі світом

навколишнім;

3) розкриває тісні внутрішні зв'язки з минулим, історією, народними традиціями, нерідко ідеалізуючи історичні постаті, явища і події через зображення фактів повсякденного побуту [1, с. 43].

Так, наприклад, обов'язковими атрибутами інтер'єру сільської хати в оповіданнях «Про те, від чого в містечку Воронежі висох Пішевців став», «Огнений змії» та інших творах є образи, вишиті рушники, чисті ослони тощо. Вони створюють своєрідну атмосферу повсякденного буття українського селянина з його усталеними звичаями і традиціями, у яких закріпились віками вироблені принципи психології, моралі та етики. З образами, наприклад, тісно пов'язані народнопоетичні уявлення про долю, відданість і послідовність у сповіданні християнських заповідей і моралі.

Батько в оповіданні «Про те, від чого в містечку Воронежі висох Пішевців став», випроводжаючи сина в дорогу з чумацькою валкою, «встав з лавки, зняв образок, що висів під іконами й одягнув Грицькові на шию».

Цього образка подарував йому в Києві святий схимник, і старий щиро вірив у те, що він захистить сина від усякої напасти, моровиці та недоброго ока. Подібні світоглядні переконання засвідчує й відомий фольклорист та етнограф Г.Данилевський. На основі численних спостережень за життям і побутом чумаків він стверджує, що у них був звичай перед далекою дорогою у кожній чумацькій валці служити молебень Богородиці-Одигитрії, яка за прадавньою легендою була заступницею чумаків, отже, впливала на їх долю.

Ідея природного розвитку людини і суспільства поставили П.Куліша перед необхідністю комплексного вивчення і відображення народного світогляду і характеру, тому синтез християнських і дохристиянських вірувань у внутрішньому світі його героїв - звичайна річ. Одухотворення природи, уявлення про різного роду лихі сили і боротьба з ними становлять сутність повсякденного буття простолюдина в таких оповіданнях як «Про те, що сталося з козаком Бурдюгом на зелені свята», «Коваль Захарко», «Огнений змії» тощо. Повір'я про душу, чортів, вітер, грім, блискавку, мавок та інші демонічні істоти в них химерно переплітаються з християнськими віруваннями та реаліями повсякденної дійсності. Очевидно, що у зображенні такої різноплочинності буття селянина П.Куліш виходив з того, що культ природи стояв в основі первісного релігійного світогляду, а релігія була одухотворенням усього довкілля. З введенням християнства під його видимим зовнішнім виглядом у народному світогляді тримались рештки язичництва, адже і саме нове вірування переінакшувалося й засвоювалося під впливом давньої міфології. Синтез цих вірувань у зв'язку з виробничими та господарськими процесами, потребами у спілкуванні між людьми та оточенням і становлять сутність світу повсякденного буття героїв П.Куліша.

Так, наприклад, в оповіданні «Про те, що сталося з козаком Бурдюгом на зелені свята» порушення героєм одвічної гармонії природи і звичаїв призвело до несподіваного лиха. Світ героїв тут ще повен дохристиянських вірувань, різного роду фантастичних уявлень, а природа і людина ще зберігають свою неподільність, досить, часто становлять єдиний, живий, діючий організм.

Однак у творах пізнішого періоду природа втрачає свою магічну владу над людиною, а людина вже повністю виділяє себе з природи і на цій основі формує своє ставлення до неї. Одухотворення явищ навколишньої дійсності, ідея природного розвитку тут ґрунтується на винятковій ролі природи в передачі внутрішніх почуттів і переживань, на основі гармонії. Іноді герой ніби зливається з навколишнім світом, розчиняється в ньому, іноді в описах природи виразно заявляє про себе морально-етичний, а то й соціальний підтекст, оскільки вони символізують рідний край, місце з яким пов'язані незабутні події в житті героя, Україну в цілому, її багатотрагедійну і багатостраждальну історію. Образи чорних могил, що розмовляють з вітром у полі, засіяного головами поля у поезії «Рідне слово» символізують драматичну історію українського народу, над сторінками якої роздумує ліричний герой. Через ці роздуми зміст народнопоетичних символів трансформується в сучасність, розмова могил з вітром набирає гостроти та актуальності, подаючи непривабливу картину соціального та політичного буття нації.

Природа в поезії П.Куліша не просто одухотворюється, уособлює в собі Батьківщину, вона - частка самого ества ліричного героя, частка, яка визначає його внутрішній світ, морально-етичну і громадянську позицію, смисл життя взагалі.

Поглиблюючи місткість концепції національного буття, П.Куліш глибоко і всебічно осмислює різні жанри фольклору, виражені в них народні ідеали, не раз вдається до прийомів та засобів фольклорної поетики.

У драмі «Байда, князь Вишневецький» провідним є мотив шукання правди, джерелом якого є не лише суспільно-політичні погляди і переконання автора, а й історичні пісні, думи тощо. Двоплановість його розвитку пов'язана з образами князя Байди та козака-нетяги Ганжі Андибера і визначає ідейне спрямування твору. Ідеал правди, який сповідує і шукає Байда, пов'язаний з його політичними орієнтаціями, але й народні джерела його змісту також очевидні. Відправним пунктом тут є українська народна пісня «Гомін, гомін по діброві», яку співають Байда і Тульчинський у першій сцені першого акту. Як і герой народної пісні, герой драми ідеал правди і справедливості вбачає у доброзичливості, добросердечності своїх сусідів турчина і москаля, у непідкупності, єдності слова і діла.

П.Куліш трансформує фольклорний мотив у систему суспільно- політичних відносин відкриває можливості введення у драматичну дію нових сфер буття українського народу, художнього осмислення нових його аспектів.

У драмі автор показує різні аспекти життя української нації і тим самим проводить

свою ідею еволюційного розвитку суспільства на засадах християнської любові, взаємоповаги і злагоди. Того ж, хто відступає від цих принципів, неминуче чекає кара - прокляття і повне забуття в прийдешніх поколіннях. У драмі П.Куліша це сприймається не лише як один з аспектів національного буття, що ґрунтується на принципах народної моралі та етики, а й як засторога від усякого роду чвар, розбрату, егоїзму, які ведуть завжди до непоправних утрат, руїни й загибелі всього кращого, що є в народі та державі. При цьому П.Куліш вдавався не лише до застороги. Він ясно бачив і шляхи та способи побудови суспільства на засадах, гідних людини. Стрижневою тут є ідея гуманізму, яка впливає з усієї системи філософських поглядів письменника, зокрема, так званої «філософії серця», крізь призму якої осмислюється уся багатогранність взаємозв'язків людини з навколишнім світом, тобто сутність її буття [1, с. 44].

Тут зовсім не випадково в центрі уваги стоїть людина, адже особливістю української народної філософії П.Куліш вважав саме увагу і повагу до людської особистості, на основі яких формувалась і його власна концепція національного буття. Розвиваючи ідеї Г.Сковороди, М.Костомарова, М.Гоголя, Т.Шевченка, П.Юркевича, П.Куліш стверджував, що визначальним у взаєминах людей, їхньому ставленні до світу є серце як зосередження різноманітних почуттів, хвилюванні, пристрастей, морального життя людини. До того ж «світ серця» для нього не є чимось абстрактним, відокремленим від життя. Навпаки - він знаходить свою реалізацію в конкретних діях і вчинках, в одухотворенні явищ природи, в органічній потребі знайти в духовному і матеріальному світі відгук на цей «світ», у єднанні серця з серцем, душі з душею, що веде до пошуку істини, яка у творах П.Куліша іменується правдою, до відкриття і утвердження гармонії матеріального і духовного начал у повсякденному бутті. У цьому письменник і вбачав сутність поваги і уваги до людської особистості, сутність гуманізму української народної філософії, яка стане першоосновою «філософії серця» в науковій, офіційній філософській думці та художній творчості.

Буття людини у творах П.Куліша нерозривно пов'язане з серцем, тими таїнами, які воно викликає в душі, а відтак і формує життєву позицію, характер взаємин із навколишнім світом.

Так, на найтонших і невідомих порухах серця осмислює навколишній світ, формує своє ставлення до нього ліричний герой поезій «Солониця», «Кумейки», «Дунайська дума» та інших творів. Нерідко, як і в народній творчості, єдність людини й природи в них виростає на основі сердечної потреби героя сповідати свою душу, вилити свій біль деревам, річці, що веде до одухотворення явищ природи, до повного злиття її світу зі світом людини. Це своєрідний глибоко психологізований у народно-пісенному стилі діалог зболеного серця ліричного героя і природи. Тихоплинна течія в «Дунайській думі» не лише заворожує діброви, а й навіває

якийсь солодкуватий смуток, болісно-тривожні думки.

У поезіях «Солониці» та «Кумейках» письменник повністю стоїть на ґрунті української народної історичної пісенності з її яскраво вираженою тенденцією до осмислення подій, явищ, героїв крізь призму серця, з її оспівуванням героїв національно-визвольної боротьби. Скажімо, образ Наливайка в поезії «Солониця» типологічно споріднений з образами народних ватажків у фольклорі. Він - сизий орел, очолювані ним повстанці - молоді орлята. Такими ж виступають у народній поезії й Сірко, Залізняк, Кривоніс, Хмельницький та їхні сподвижники.

Особливість національного буття П.Куліша полягає у винятково тонкому психологічному відчутті та співпереживанні долі героя, а через нього і долі нації, у повному злитті, так би мовити, серця з серцем, яке проте, творить не поетично-сентиментальні картини, а виражає ліро-епічні настрої, героїчне начало в повсякденному житті, що стає в силу відповідних історичних обставин нормою повсякденного буття українця.

У взаєминах між собою, з одного боку, і суспільством, з другого, герої П.Куліша виходять з істинності того чи іншого явища, події, факту. Істина ж мислиться ними як правда, а пошук правди, виступає в такому разі формою життєдіяльності, формою моральних, соціальних та політичних взаємин, першоджерелом і першоосновою самовдосконалення людини, руху взагалі.

Як категорія буття виступає істина в «Думі-казці про Діда й Бабу, про Курочку рябеньку й Надібку золотеньку». Сюжет твору розгортається шляхом типового для казкового епосу протиставлення добра і зла, блага і черствості, зверхності та безсердечності. Крізь призму цих категорій народної етики П.Куліш осмислює шлях людини до істини. Осміяні та вигнані односельцями з рідного обійстя у невідомі краї Дід та Баба все ж таки залишились вірними принципам народної християнської моралі всепрощення і взаємної любові та відданості. Своєрідні випробування цієї вірності й привели до торжества справедливості та істини у їхньому житті. Волею Божою діда та бабу було перенесено в рай, де вони зазнали незвіданого досі вічного блага і щастя своєрідної винагороди за завдані раніше кривди, пониження їх людської честі та гідності.

Так у казковій формі П.Куліш послідовно проводить думку про взаємоповагу, взаємну любов як необхідну умову співжиття в суспільстві, як джерело його гуманістичних засад. У «Коліях», «Чорній раді», «Драмованій трилогії» ця ідея виходить за рамки морально-етичних вимірів. Нею пройняті різні сфери буття - побутові, соціальні, психологічні, політичні.

Скажімо, зіставлення Карпом («Колія») свого наймитського становища з ідеалами свободи і волі, які формуються на ґрунті історичних пісень та традицій національно-визвольної боротьби, приводить його до усвідомлення необхідності соціальної гармонії в суспільстві. Це ж, у свою чергу, визначає його громадянську і

життєву в цілому позицію, суть якої полягає в захисті своєї честі та гідності, у свободі та незалежності нації. Єдиний спосіб реалізації цих принципів та ідей він вбачає у приєднанні до повстанців. Так з наймита герої вирастає у національно свідомого борця за Україну. Народна мораль, етика, філософія тут набирає нових вимірів, нового змісту, трансформуючи свідомість соціальних низів у русло національно-державної ідеології, підносячи їх на нову, вищу хвилю змагань за свою соціальну і національну свободу і незалежність.

У «Чорній раді» та «Драмованії трилогії» маємо інший рівень осмислення цих проблем. Народний світогляд тут синтезується з ідеологічними настановами самого автора. І хоч він не так яскраво виражений, як у ранніх творах, проте у формуванні концепції національного буття він відіграє істотну роль.

Саме через ці та інші принципи народного світобачення, ті чи інші народні ідеали, політика та ідеологія в цих творах набирає народного змісту, типового національного забарвлення. Фольклорний мотив шукання правди у драмі «Байда, князь Вишневецький» автор тісно пов'язує із загальнонародними ідеалами могутньої української держави та політики миру, добросусідства і злагоди. Коли ж героєві не вдається досягти цього, він не може прийняти будь-якого компромісу і готовий прийняти мученицьку смерть, але своїх ідеалів зрадити ніколи не може.

Однією з найважливіших складових концепції національного буття у творчості П.Куліша є народний світогляд, насамперед у побутовому, психологічному, морально-етичному та філософському виявах. Органічний їх синтез дав письменникові можливість розкрити джерела самотності національних характерів, умови їх формування і становлення, що й склало основу своєрідного розвитку українського суспільства, найприкметнішою рисою якого стала ідея гуманізму, свободи і національної незалежності. Тому цілком природним є й те, що стиль художнього мислення видатного поета, прозаїка і драматурга, який також відображає особливості його концепції національного буття, позначений сердечністю, філософічною вдумливістю, що в ньому органічно поєдналися і тонкий ліризм та епічний розмах у зображенні подій, явищ, характерів, комічне і трагічне, традиційна народна поетика і оригінальні художні рішення. Завдяки цьому П.Куліш зумів побачити загальнонаціональне, загальнонародне, надавши тим самим своїм творам глибини та місткості, художньої довершеності, чим і визначив своє особливе місце в історії українського письменства.